

СТУДІ ЗІ СЛОВ'ЯНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Конєва Я. Ерос і танатос у слов'янських народних баладах (українські, польські і болгарські контексти і паралелі). – Ольштин, 2012. – 226 с.

Монографія української й польської славістки Ярослави Конєвої (Польща) заповнює суттєву прогалину в порівняльному дослідженні поезики одного з найпопулярніших жанрів болгарського, українського, російського, польського, білоруського фольклору.

Я.П. Конєва вже близько тридцяти років досліджує різні аспекти слов'янського фольклору: особливості побутування народної творчості болгар в Україні, український фольклор Карпатського регіону й польсько-українського пограниччя. Плідні польові дослідження та зібраний матеріал (на півдні України, у Карпатах, Болгарії, Польщі) разом з опрацьованими архівними матеріалами наукових бібліотек Києва, Варшави, Кракова, Софії, Лондона, Санкт-Петербурга, Москви склали широке об'єктне підґрунтя праці. Сюжети, розглянуті в монографії, мають мовні паралелі в народній творчості багатьох балканських народів, але дослідниця обрала слов'янський ракурс порівняльного аналізу. Передусім для компаративістичного аналізу виділено болгаро-українські, а подекуди україно-польські паралелі – типологічно подібні сюжети. Як порівняльне тло залучається також пісенний матеріал інших народів – росіян, білорусів, македонців, сербів та хорватів. Такий двоспрямований аспект порівняльного аналізу дав змогу виявити особливості збереження й трансформації поетичних структур текстів, мотивів, сюжетів жанру балади в історичному процесі трансформації культурної домінанти в суспільстві.

Кардинальні історико-політичні зміни в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. покликали до життя нові наукові й куль-

турологічні парадигми, нові методологічні засади. Монографія Я.П. Конєвої відповідає вимогам часу щодо вибору методологічної бази дослідження: у праці застосовано комплекс методів – історико-типологічний, генетико-соціологічний, структурно-семіотичний, а також метод антропологічної герменевтики тексту. Заслугує на визнання пошук і результати виявлення текстопороджувальних елементів ліро-епічних творів, до яких також належать балади.

Структура роботи включає: *Вступ*, три розділи й *Висновки*, а також бібліографію та іменний покажчик прізвищ.

У *Вступі* розглядається новизна й актуальність теми, подано короткий огляд історіографії питання, охарактеризовано найцінніші досягнення слов'янських дослідників у вивченні жанру балади. Автор подає огляд джерел – архівних записів, збірників пісень, каталогів мотивів і текстів, а також матеріали власного архіву.

У першому розділі розглянуто теоретичні поняття: дефініції жанру балади в різних слов'янських наукових традиціях, засади класифікації фольклорних жанрів, відмінності методологічних підходів. В Україні неперевершеним дослідником цього жанру залишається Олександр Дей, у Польщі найбільш знані праці із цієї тематики належать Ядвізі Ягелло та Чеславу Згожельському, у Болгарії балади досліджували Ніколай Кауфман, Стоянка Бояджиєва, Катя Міхайлова, Светла Петкова, у Росії найвідоміші праці належать перу Бориса Путілова й Алли Кулагіної. Важливим і новітнім з точки зору тематики є підрозділ “Народний еротикон: народні звичаї, табу і стереотипи”, у якому розповідається про етику відносин між дівчатами й хлопцями, одруженими жінками й чоловіками, заборони й граничні ситуації ламання усіляких табу. В описі

еротичної поведінки, яка підпорядкована певним народним канонам, дослідниця спирається на психоаналітичний метод К. Юнга та його послідовників, а також на теоретичні здобутки дослідників семіотики культури – Р. Барта, У. Еко та ін.

Одним із найцікавіших є другий розділ “Тілесний семіозис художнього простору балади”. Авторка подає цілком новітню для слов’янської фольклористики теорію тілесного семіозису художнього простору, використовуючи лінгво-семіотичний підхід у текстології П. Червінського, у концепції якого виразно прослідковується відповідність вербального (експліцитного) рівня міфологічному (імпліцитному). Вдалим, на нашу думку, є перехід до методів генеративної поетики, адже ніякі інші тексти літературної творчості, крім фольклорних, не презентують так яскраво й переконливо механізми смисло- і текстопородження. Опірними віхами простору є система бінарних опозицій: культурний/природний простір, сакральний/профанний, верхній/нижній – геометрія простору пов’язана з основним для баладного типу пісень протиставленням: людина/не-людина. Горизонтально простір розгортається від хати-садочка-села-криниці до межі-поля-лісу-печери, що визначається соціальним станом заміжності/незаміжності жінки. Навколо цих топосів формуються основні або сюжетні ситуації (у ліризованих баладах). У соціальному просторі тексту, який завжди має особливе аксіологічне значення, виділяються локуси дівчини-хати, удовиної хати, корчми, відьомської хати. У вертикальному розрізі потойбічний світ – вищий – локалізований у церкві (колядні балади), у хмарах, у небі, а нижній потойбічний світ локалізований у могилі (мотив голосу з могили), у лісі чи печері, куди потрапляє викрадена змієм дівчина.

У третьому розділі “Змій, або герменевтика зваби” під філософсько-онтологічним кутом розглянуто динамі-

ку художніх образів на рівні персонажів (макрорівень) і на мікрорівні – метафори й символіки. На прикладах болгарського юнака й гайдука, українського козаченька, польського Яся та ін. опрацьована динаміка героя-спокусника, його генеза від початкового міфологічного субстрату, який пішов двома історичними лініями розвитку: героїчною й баладно-ліричною. Другий підрозділ подає низку баладних портретів міфологічних коханців: змій-перелесник, вовкулака-перевертень, ведмедиця, віла/самодіва/мавка, сонячна наречена. Окремий підрозділ присвячено образу змія як медіатора між “тим” і “цим” світом, показано зв’язок цього образу зі стихіями – міфологемами золота, вогню, води.

У заключній частині Я.П. Конєва розмірковує над статевим диморфізмом, який ліг в основу народної культури практично всіх народів світу, не лише болгар, українців, поляків та інших слов’ян, над проблематикою вічного повернення еросу та значенням давніх міфологій у сучасному формуванні людської особистості. Поза соціологічний і суто фольклористичний рівень виходять роздуми авторки над особливим феноменом духовності українців та інших слов’янських народів: ідеться про образ утопічної країни-раю, до якої завжди спрямована душа героя епічних та ліро-епічних пісень і яка визначає його фольклорний шлях-подорож.

Підводячи підсумки, потрібно наголосити, що новизна й актуальність монографії Я.П. Конєвої полягає у вдалій спробі виявити спільні для фольклорної пісенності болгар, українців, поляків структуротворчі елементи ліро-епічних пісень, серед яких значний відсоток займають балади. Авторка виводить порівняльну фольклористику на новітній теоретичний рівень, оновлює дослідницький інструментарій, застосовуючи комплексний підхід та методи семіотичного, історично-порівняльного, семантико-літературознавчого аналізу. Використання не лише вербального, а й

обрядового, міфологічного та соціологічного матеріалу в поєднанні з історичними фактами репрезентує фольклорний твір як єдине ціле, культурний артефакт. Такий підхід відкриває перспективи виявити етнічні й локальні відмінності спільних загальнослов'янських (т. зв. мандрівних) сюжетів та образної

системи творів. Важливим є також те, що авторка використовує самостійно зібраний фольклорний матеріал у селах України, Болгарії, Польщі.

Монографія Я.П. Конєвої є важливим внеском до вітчизняної науки про фольклор.